

Mustafa Çağrııcı, *Kur'ân'ın Geliş Ortamında Ahlak ve İnsan İlişkileri*

(İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017, 266 s.)

Mohamed Sheikh Aweis Dini*

Yüce Allah'ın insanlara risâleti ve Kur'ân-ı Kerim'i göndermeden önceki dönem, Kur'ân'da Cahiliyye ismi ile anılmıştır. O dönemde yaşayan Araplara da “cahiliyye Arapları” denilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'i doğru bir şekilde anlamamız için sadece Arap dilini bilmemiz yeterli değildir. Kur'ân'ın ilk muhatabı olan toplumun tarihi, dili, sosyal, ekonomik, hukukî ve dinî hayatı, ahlakı, zihniyeti ve yaşayışı hakkında yeterli bilgi birikimine sahip olmamız gerekmektedir.

Cahiliyye kavramı anlam bakımından hem bilgisizlik hem de puta tapanlar şeklinde ifade edilebilir. Bu kavramın oryantalistler arasında muhtelif anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Cahiliyye döneminin ahlak anlayışı hakkında hem Cahiliyye kaynaklarından hem de İslamî kaynaklardan bilgi edinmek mümkündür. Cahiliyye kültürü ile ilgili yine Cahiliyye kaynaklarından özellikle şiir, temsil, hikemiyat, kıssa ve hutbe gibi verilere müracaat edilebilir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de hem Cahiliyye kültürü hem de özel olarak Cahiliyye ahlakı hakkında detaylı bilgi edinme imkânı sınırlıdır. Bu bağlamda şarkiyatçı William Montgomery, Kur'ân'ın bazı ayetlerinin kayıp ve eksik olduğunu iddia etmiştir.

Cahiliyye ahlakıyla ilgili temel kavramları, o dönemin ahlak zihniyeti ve insan ilişkileri hakkında, Hz. Peygamber'in hadislerinden fikir edinmemize katkı sağlayacak önemli bilgiler mevcuttur.

Bilindiği gibi Kur'ân'ın asıl amacı insanları bir araya getirmektir. Cahiliyye döneminde ise insanlar, farklı kabile ve aşiretler halinde yaşamaktadır. Her kabile kendilerini büyük görmekte ve o toplumda küçük birimleri yüksek bir idealde birleştirecek ortak bir inanç ve değer bulunmamaktadır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü. mohamed.turkish3@gmail.com.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5728-3935>

Gönderim Tarihi: 30 Aralık 2019. **Kabul Tarihi:** 12 Nisan 2020. **Yayın Tarihi:** 30 Nisan 2020.

Makale Tipi: Kitap İnceleme.

ATIF: Sheikh Aweis Dini, Mohamed. “Mustafa çağrııcı, *Kur'ân'ın Geliş Ortamında Ahlak ve İnsan İlişkileri*”. Tefsir Araştırmaları Dergisi (TADER) 4 / 1 (Nisan 2020): 183-186.

Kur'ân'ın asıl geliş amacı, Cahiliyye ahlakını reddetmek, İslam dini ile barış ve huzur getirmektir. Ancak Cahiliyye Arapları, Kur'ân'ın sunduğu ahlak ve değerleri tehdit olarak görüp Müslüman olmaktan mahrum kalmışlardır.

Cahiliyye döneminde “ahlak” özellikle gurur, kıskançlık ve öfke kavramlarıyla tanımlanır. Bununla ilgili Cahiliyye edebî kültüründe ilginç hikâyelere rastlamak mümkündür. “*Bir bedevi intikam peşinde olmaktan büsbütün vazgeçip de cennete gitmen seni sevindirir mi? sorusuna, “intikamımı alıp utançtan kurtulmak ve Firavun’la birlikte cehenneme gitmek beni daha çok sevindirir”* şeklinde cevap verebilir.

Cahiliyye döneminde yaşayan Araplar için mürüvvetle yaşamak fevkalade önemlidir. Mürüvvet; Cahiliyye kültüründe benlik, şeref davası ve gurur tatmini gibi anlamları ifade eder. Mesela Hz. Peygamber’in amcası Ebû Tâlib, İslâm’ın gerçek bir din olduğunu bildiği halde İslâm dinine girmeyi kabul etmemiştir.

Bahsi geçen bu eser, sunuş, önsöz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Üçüncü bölümün sonunda sonsöz, bibliyografya ve dizin kısmı da yer almaktadır. Yazarın bu eseri kaleme almadaki asıl amacı, “Cahiliyye döneminde yaşamış olan insanların ahlakı ve değerleri nasıldı? Bu insanlar, Kur’ân gelmeden önce nasıl bir hayat tarzı içindeydiler” gibi sorulara cevap aramaktır. Kısaca yazar “İslam’dan önce ne idi; Kur’ân gelmesiyle ne değişti, ne oldu?” sorularını cevaplandırmayı hedeflemiştir. Bu soruları cevaplandırmak için yazar, iki kitap kaleme almıştır. Birincisi, İslam’dan önce ne idi? Yani Yazar, birinci kitapta, Kur’ân’ın geliş ortamında ahlak ve insan ilişkilerini işleyerek İslâm’dan önce ne oldu sorusuna cevaplandırmaya çalışmıştır. İkinci kitap ise Kur’ân’ın gelmesiyle neyin değiştiğini cevaplamayı amaçlamıştır.

Bu kitapta yer alan sunuş kısmında yazar, “Kur’ân’ın nüzul ortamı”nın öneminden bahsetmiş, aynı zamanda Kur’ân-ı Kerim’i anlamak için Kur’ân gelmeden önceki döneme dair Arapların ahlakı hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğini vurgulamıştır.

Önsöz kısmında yazar, bu kitabın hedefi Kur’ân’ı ve onun getirdiği öğretiyi olabildiğince doğru anlamının temel şartlarından bahsetmiş ve bu projeye insanlara Cahiliyye ahlakıyla ilgili bilgi aktarmayı hedeflendiğini söylemiştir. Bu çalışmada hem Cahiliyye hem de İslam kaynaklarından istifade edeceğini vurgulamıştır.

Yazar, Giriş kısmında Cahiliyye ahlak kültürünün kaynakları ile ilgili bilgileri iki kısma ayırmıştır. Birincisi, Cahiliyye’ye nispet edilen mirastır. Yazar bu kısımda, Cahiliyye şiirine odaklanmıştır. Cahiliyye şiirini anlatırken; eski Arap şiirinin ne zaman yazıya geçirildiği meselesinde çeşitli tartışmalar olduğundan bahsetmiş, şiirin, hicrî II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazıya geçirildiğini belirtmiştir. Ayrıca bu tartışmanın Batılılar tarafından başlatıldığını zikretmiştir. İkinci kısımda Ca-

hiliyye nesrinin, Arapların ikincil mirası olduğunu vurgulamıştır. Bu miras; o dönemin seçkin şairlerinin söylediği temsîl, hikemiyât, vb. tabirlerle ifade edilen özlü sözler, kıssa, menkıbe/masal (esattır), hutbe gibi isimlerle anılan nesir türleridir. Yazar nesir metinleri içerisinde Cahiliyye ahlakı hakkında değerli bilgilerin içerildiğinden bahsetmiştir. Yazar aynı zamanda Cahiliyye kavramının İslâm'dan önce, o dönemde yaşayan insanların ahlak telakkisini ifade ettiğini okuyucuya kısaca aktarmıştır. Son olarak, hadislerde Cahiliyye ahlakı ile ilgili birçok bilginin mevcut olduğunu zikretmiştir.

Birinci Bölümde yazar, Cahiliyye ahlakının temel kavramlarının anlamlarını okuyucuya üç kısımda anlatmıştır. Birinci kısımda, zihinsel anlam ele alınmış: “Cahiliyye”nin bilgisizlik anlamına geldiğini göstermek için Cahiliyye şiirinden birkaç örnek vermektedir. Yazarın vermiş olduğu örneklerden biri şöyledir: *Mu'allaka* sahibi Antere sevgilisi Able'ye şöyle seslenir:

“Şu atlılara sorsaydın ey Malik'in kızı!

(kahramanlığım hakkında) bilmediklerini; bilgisizsen eğer.”

Oryantalistlerden biri olan İgnaz Goldziher (1850-1921), Cahiliyye kelimesinin İslâm'ın karşıtı yani “bilgisizlik” anlamına gelmediğini ifade eder. Ona göre, bu kelime “barbarlık” anlamına gelmektedir. Yazar, Cahiliyye kavramının din anlamında kullanıldığını ifade etmek için yine şiirlerden örnek verir: Edhem b. Ebi-Za'r'a et-Tâî şöyle demiştir:

“Bizdendir o hüküm verip de Cahiliyye'de,

Verdiği hüküm 'İslâm'ın sünnetine uygun görülen.”

Bu şiir, gösteriyor ki İslâm dini gelmeden önce Cahiliyye Araplarında kendilerine ait bir inancın varlığından söz edilebilir. Bu nedenle onlara puta tapanlar şeklinde tanımlamalarda bulunulmuştur. Cahiliyye toplumunda ahiret inancı göz önüne alındığında onlar ebedi hayatın varlığına inanmamaktadırlar. Onlara göre insan öldükten sonra bu dünyada sadece kendi ismi, şeref ve şöhreti kalır. Bu nedenle kişi, kendi hayatı boyunca bu şöhreti kazanmak için çabalamalıdır. Onlara göre kazanmak için her yol mubahtır.

İkinci kısımda yazar, Cahiliyyenin ahlakından bahsetmiştir. Ahlakın o dönemde huy, daha iyi olma, karakter anlamında kullanıldığından söz edilmiştir. Yazar aynı zamanda Cahiliyye ahlakı için kullanılan asıl kuşatıcı kavramın “mürüvvet” olduğunu vurgulamıştır. Mürüvvet, güzel ahlaklı olmak ve çirkinliklerden uzak durmak demektir. Cahiliyye ahlak kültüründe mürüvvetin kapsamı son derece geniş olup bu konuda verilecek erdemlerin çok olduğu belirtilmelidir.

Üçüncü kısımda ise yazar, “hilim” (çoğ. ahlam) kavramının “cehl”in zıddı ve barışçıl anlamlar grubunda olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda yazar bu kısımda hilmin tanımı, Kur'ân'da geçtiği yerler, şiirlerde hilmin kullanıldığı anlamlar gibi bilgileri okuyucuya sunmuştur.

İkinci Bölümde, mürüvvetin tanımı ve ilgili erdemler ön planda tutulmuş; cömertlik, cimrilik, cesaret, kahramanlık, korkaklık, dayanışma ve himaye kavramları, ifade ettiği anlamlarıyla birlikte gerekli bilgiler verilmiştir. Örneğin; kadim Araplar, şerefini insanlara göstermek için kış vaktinde çölde ateş yakar, evsiz ve ihtiyacı olan kişiler ateşe geldiklerinde onları misafir ederlerdi. İnsanları yardıma davet eden kişiye (Nâru'l-kırâ) ikram ateşi derlerdi. Bu daveti sadece övülmek için yapıyorlardı. Aynı zamanda Arapların arasında Ebu'l-Hubahib diye bilinen bir adam kendinden başkasını düşünmezdi ve o dönemin en cimri kişisi için nâru'l-Hubahib denilmiştir.

Üçüncü Bölümde ise yazar, Cahiliye dönemine ait savaş bilgilerini ele almıştır. O dönemdeki savaşın İslâm'daki savaşla aynı manaya geldiğini ancak İslâm döneminde savaş kavramı yerine cihat kavramının kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca Cahiliye dönemindeki savaşın cihat olmadığını kanıtlayan bilgiler ortaya koymuştur. Mesela bu bölümde “Güzel kırmızıdır” yani her şey zorlukla elde edilir anlamında bir Arap atasözü aktarır. Diğer bir örnek; “Sevdiğin şeyi elde etmek için gerekirse kan dökmek gerekir” anlamında kullanılan bir atasözüdür. Bu bilgiler bize Arap şiirinden örneklerle aktarılagelmiştir.

Yazar, üçüncü bölümün sonunda yer alan *sonsözde*, kitapta anlatmış olduğu ahlakî bilgileri özetleyerek okuyucuya aktarmıştır. Her şeyden önce insan olabilmek için “ahlak”a sahip olmak gerektiğini vurgulamıştır. Yine üçüncü bölümün sonunda yer alan bibliyografyada yazar, Cahiliye ahlakı ve diğer ahlak türleriyle ilgili kaynaklara on sayfalık yer ayırmıştır.

Mustafa Çağrırcı'nın yazmış olduğu bu kitabın ilgili alanda değerli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Yazarın ahlakla ilgili başka çalışmaları da mevcuttur.